

займалися організацією виступів з доповідями на зборах об'єднання, вечірок, фахових курсів тощо [1, арк. 3–5].

Інтереси українського студентства та надання допомоги закордоном відстоювало Представництво українських студентських товариств Австрії так звана ПУСТА, що було створене рішенням конфедерації представників товариств Австрії 14 вересня 1947 році в місті Зальцбурзі.

Метою і завданнями представництва було планування та розвиток організаційної, культурної, видавничої, спортивної і т.д. діяльності студентських товариств; захист інтересів українського студентства в Австрії. Також підтримка зв'язків з центральними та іноземними студентськими товариствами на території Австрії, а також українськими та іноземними студентськими товариствами за кордоном.

Першим очільником Представництва українських студентських товариств Австрії був обраний Жуковський А. До складу ПУСТА входили представники українських студентських товариств Австрії, в кількості по одному від кожного студентського товариства [2, арк. 1–3].

Також ПУСТА дбало про організацію матеріальної допомоги українським студентам, співпрацюючи з допомоговими установами.

В архівах ЦДАЗУ у фонді 43, збереглась справа номер 6, в якій очільник ПУСТА А. Жуковський листувався із різними студентськими організаціями із приводу проведення конференції в Зальцбурзі в грудні 1947 року та випуску «Студентського прапора», так званий друкований орган ПУСТА [5, арк. 15–18].

За програмними документами ПУСТА не мала свого основного місця осідку, а лише поодинокі референтури.

Що УСОА, що ПУСТА мали безперервні відносини із Центральним допомоговим об'єднанням Австрії (УДОА). Воно було одним із найважливішою допомоговою організацією, яка була заснована в 1946 році в місті Інсбурк для опіки та допомоги українським емігрантами (переміщеним особам і біженцям).

6 лютого 1947 року була утворена Комісія допомоги українському студентству в Австрії, так звана КоДУС, яка надавала допомогу українським студентам–емігрантам [5, арк. 4].

КоДУС в післявоєнний період була однією з найважливіших допомогових організацій для українських студентів за кордоном. Комісія допомоги українському студентству заснована 1940 році в місті Кракові при українському Центральному Комітеті, а 1942 року перенесена до м. Львова. З 1945 року діяла самостійно на еміграції – у м. Фюрті (Німеччина), а з 1951 у м. Сарселлі, що у Франції.

Так, за архівними матеріалами Центрального державного архіву зарубіжної україніки було досліджено фонд №43, де представлені основні види та напрями діяльності українських студентських організацій в Австрії. Їх об'єднувало одна важлива мета – це допомагати не тільки українським студентам за кордоном, а й взагалі українцям, які були змушені чи насильно депортовані після Другої світової війни за межі Батьківщини.

Також була схожа і культурно–освітня діяльність, яка полягала, культурно–освітня діяльність українських студентських організацій полягала в проведенні їх зборів,

де відбувались виступи членів товариств, зачитувались і обговорювались реферати, присвячені питанням історії, економіки, культури України.

Важливе місце посідало влаштування святкових вечорів чи інших подібних заходів, присвячених пам'ятним датам в історії України. Досить часто на такі заходи запрошувались представники іноземних країн, оскільки важливе значення мало інформування іноземну громаду про українські справи та налагодження відносин з європейцями.

Список використаних джерел

1. Центральний державний архів зарубіжної україніки. – Ф.43. – Оп.1. – Спр.1.
2. Там само. – Спр.2.
3. Там само. – Спр.4.
4. Там само. – Спр.5.
5. Там само. – Спр.6.

References

1. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv zarubizhnoyi ukrayiniky. – F.43. – Op.1. – Spr.1.
2. Tam samo. – Spr.2.
3. Tam samo. – Spr.4.
4. Tam samo. – Spr.5.
5. Tam samo. – Spr.6.

Teliuz G. S., student department of Archival Affairs of the Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), galina.teliuz@gmail.com

Research on the activities of Ukrainian student organizations in Austria on archival materials

The uprising process of Ukrainian student organizations in Austria 1945–1955 is considered as the main topic. Especially, scientific, cultural and educational activities of these organizations are highlighted. The relationship and partnership with other Ukrainian Students Organizations are observed here.

Keywords: *Ukrainian Students Organization, foreign Ukrainian Studies, regulation documents, programs, scientific, cultural and educational activity.*

* * *

УДК 94(477)«1920/1950»:378

Лук'яненко О. В.,

кандидат історичних наук, ст. викладач,
Полтавський національний педагогічний
університет ім. В. Г. Короленка (Україна, Полтава),
lukyanenko.ov@gmail.com

«Цех здоров'я»: фізкультура та спорт у педагогічних вишах України І половини ХХ століття

Ллюструється зміна ставлення владних органів радянської України до місця фізкультури та спорту у повсякденному житті вищих педагогічних закладів республіки. Публікація змальовує насичення спортивного дозвілля елементами ідеологічної та військової підготовки, подає опис ідеального спортивного та гімнастичного залів навчального закладу. Розвідка написана у межах науково–дослідної роботи кафедри культурології ПНПУ імені В. Г. Короленка «Регіональні виміри повсякденної культури України XVIII–XX століть».

Ключові слова: *повсякдення, студенти, спорт, фізична культура, вища педагогічна школа.*

Специфічною категорією дозвілля на свіжому повітрі, яка межує з рекреацією та іншими видами відпочинку, є спорт. У Радянському Союзі його дозвіллі характеристики були доволі умовними. На початку

1920–х рр. радянська влада офіційно розмежувала спорт та фізичну культуру. Лікувальна комісія при Наркомату освіти (НКО) у 1924 р. назвала останню невіддільною частиною Наркомату здоров'я, функцією якої було підняття здоров'я робітників та селян будь-якого віку, класифікувавши її як «профілактичну медицину». Влада зауважила, що радянська молодь мала хибне тлумачення про фізкультуру як про спорт. До «дуже нездорового спорту» медики відносили футбол, ковзани, лижі та атлетизм, які мали характер рекордизму. НКО підтримав ініціативу колег з ліквідації хибного підходу до спорту та фізкультури серед студентської молоді республіки [1].

Знайти свідчення про активне спортивне життя студентів педінститутів 1920–х рр. складно. Знаємо, що у Катеринославі у 1923 р. для молоді обладнали приміщення під гімнастичний зал з приладами та машинами [2]. А Миколаївський ІНО у 1925 р. просив передати на свій баланс частину зруйнованого спортклубу імені Подвойського через провулок від вишу [3].

Як предмет фізкультура була уведена до навчальних планів педінститутів у 1929 р. Метою такого рішення було оздоровлення пролетарського студентства, підняття продуктивності праці та укріплення обороноздатності держави. Проте, виші тлумачили її як зайвий предмет та баласт у навчальному процесі [4]. Не заважаючи не це, уряд просував ідеї в маси. Вища рада фізкультури навчальних закладів України у 1930 р. роз'яснювала вишам, що фізична культура була одним із знарядь класової боротьби на службі соціалізму. Вона мала сприяти індустріалізації та колективізації в СРСР, підсилюючи темпи та якість виконання п'ятирічки шляхом оздоровлення трудящих та пролетарів, виховуючи міцного індустріалізатора та колективізатора. Уряд провокував інститути до обов'язкових виходів на спортмайданчики, у ліс та на річку. Нормою мали стати заняття з троеборства (естафетного бігу, стрибків з розгону та метання м'яча). Частиною спортивного дозвілля вважалися спортивні ігри (волейбол, баскетбол, гандбол), рухливі ігри, атракціони та плавання [5].

Ми маємо уявлення про те, як міг виглядати «взірцевий гімнастичний зал» педінституту початку 1930–х р. НКО змалював його як кабінет із 49 найменуваннями приладів вартістю у 5 тис. 428 карб. Для студентів мали бути доступні різноманітні пристрої та обладнання: волейбольні, баскетбольні та шведські стінки, матраци, лижі, гімнастичний кінь, секундоміри, рулетки, жердини для стрибків, рукавиці, еспадрони, маски, м'ячі для різних видів ігор та булави. Окремо унормовувалося оснащення кабінету корективної гімнастики вишу. В ідеалі інститут міг запропонувати молоді стіл для масажу, прилади для розвитку потилиці, косі та прямі лавки, п'ятиметрові драбини, апарат механотерапії Густава Цандера, валик Лоренца для лікування деформації грудної клітини та кіфозу, петлі Гліссона для лікування патології хребта, дерев'яні гантелі тощо [6].

Влада вдавалася до централізації фізичної підготовки громадян. У 1930 р. НКО видав постанову про обов'язковість проведення весняно-літньої фізкультури по установах освіти. Кількість заходів залежала від природних умов [7]. Організація масових гімнастичних свят у літні місяці була нормою [8]. Задля цього у республіці навіть було ініційовано мегабудівництво

Всеукраїнського стадіону імені Г. І. Петровського у Києві у 1930 р. [9].

Ми можемо зауважити, що система організації студентського спорту в УСРР була доволі розгалуженою у довоєнну добу. Скажімо, у 1937 р. її перелік складався більше ніж із 20 видів діяльності: плавання, гімнастика, бокс, боротьба, штанга, фехтування, велоспорт, легка атлетика, футбол, гандбол, стрільба, автототоспорт, мисливство, теніс, городки, волейбол, баскетбол, регбі, стрибки у воду, гребля–парус, кінний спорт, шахи та шашки, багатоборство ГТО [10], ватерполо та лаун-теніс [11].

Задіяність громадськості у спорті також була регламентована із центру. Студенти вишів, які мали окремі літні міжвузівські змагання (у 1937 р. проходили у вересні), також залучалися до численних міських та обласних спортивних гімнастичних першостей навесні, до масових міських та районних гімнастичних свят, до першостей добровільних спортивних товариств, до змагань на першості НКО, а також брали участь у Всесоюзних міжнародних змаганнях з гімнастики у Москві [12]. Як масові народні свята відзначалися Дні авіації. І хоча головними на них вважалися показові виступи парашутистів, планеристів та льотчиків, молодь вишів також була задіяна у гімнастичних колонах [13]. Участь у подібних мітингах хоч і була честю, проте лягала матеріальним тягарем на плечі вишів та студентів. Вони мали забезпечувати себе усім самі, навіть тоді, коли держава ініціювала величезні показові заходи. Скажімо, у 1935 р. уряд ініціював 37–тисячний парад фізкультурників у Києві, проте поклав зобов'язання про виготовлення уніфікованої спортивної форми на спортсменів [14].

Однак, у середині 1930–х рр. попри масову спортивну активність, займатися спортом ставало часом нуде. З одного боку, влада опікувалася відкриттям спортивних майданчиків у колгоспах. Там розбивали футбольні поля, волейбольні майданчики, тенісні корти, купляли для сільських спортсменів легкоатлетичний інвентар. З іншого боку, у містах у цей час спортивні зали відбирали для інших потреб. Скажімо, у Харкові спортзал «Гігант» перетворили на студентський гуртожиток, спортзал полтавського клубу залізничників зробили великим фойє, а в Одеському університеті його переобладнали під ідальню [15]. Навіть профільні виші з виховання спортсменів та учителів фізичної культури у цей час не могли похвалитися достойною матеріально–технічною базою. Так, Інститут фізкультури та 4 технікуми у Києві, Одесі, Артемівську та Дніпропетровську орендували не лише спортзали, але й корпуси та гуртожитки [16].

Спорт, тим не менше, проти власної волі залишався справою політичною. Найкращим свідченням цьому стало гімнастичне свято у Києві 24 червня 1937 р. Після різноманітних гімнастичних вільних вправ, фігурних вправ плясового характеру та вправ із прапорцями і вінками, з еспадронами, палками та вправ на снарядах, як апофеоз фізичної підготовки молоді країни презентували не український танець на 1 тис. 200 осіб чи синхронний фізкультурний танок «Фарандола» з 3 тис. учасників на 3 хвилини, а... винесення до 3 тис. спортсменів гігантського портрета товариша Сталіна і масове викрикування гасла «Хай живе творець Сталінської Конституції!» упродовж 5 хвилин [17].

Друга світова, прокотившись Україною, залишила по собі безліч слідів. Радянська влада стала по-іншому сприймати фізичну підготовку школярів та їхніх наставників. Країні потрібні були сильні, витривалі бійці у разі розгортання нової світової війни. Не дивно, що попервах у владних директивах фізичне виховання згадувалося лише у тандемі з військовим вихованням [18]. Та й реформи освіти, що стали на часі у 1945 р., ставили перед педагогікою як такою чітке завдання. Професор кафедри педагогіки ХДПІ М. Григор'єв визначив їх доволі ясно: виховання патріотизму, волі та характеру. У руслі чого нагальним стало посилення військово-фізкультурного виховання для хлопчиків та дівчат. За умови існування у другій половині 1940-х років роздільного навчання, цей вектор породжував іншу проблему. Мова йшла про підготовку учителів фізичного та військового виховання, обізнаними з анатомо-фізіологічними відмінностями хлопців та дівчат та методикою викладання фізкультури [19].

Не дивно, що викладачі вишів тлумачили фізичну підготовку через екстраполяцію воєнної виправки на побут освітян. Так, у Київському інженерно-педагогічному технікумі у 1949 р. викладач Тимошевський цитував К. Ворошилова під час дискусії про фізичну культуру молоді: «Хто не займається фізкультурою, той до 40 років стає старцем». Цим підкреслювали необхідність систематичного заняття вправами, а не від випадку до випадку, як це було у виші [20]. У кінці 1940-х рр. змінилося й саме ставлення до спорту. Якщо у 1930-х рр. його позиціонували як протипагу фізичній культурі, то у 1940-х рр. освітяни прирівнювали його до здорового способу життя, а спортзали називали «цехом здоров'я» [21].

У системі фізичного гартування молоді цих років виділяли три курси. Наприклад, у КДПІ іноземних мов на зламі століття із 725 студентів 512 займалося спортом за загальним курсом підготовки, 83 відвідували факультативні курси І спеціалізації, а 348 – були задіяні на факультативному курсі спортивного удосконалення [22]. Молодь мала (і часто просто була зобов'язана) займатися спортом, якщо, звісно, не була звільнена за медичними показниками. Бо невідвідування занять із фізичної культури навіть студентом-філологом, могло коштувати йому місця у виші. Так трапилося у 1949 р. із студентом Котовим із КДПІ іноземних мов, який півроку не виявляв бажання з'являтися на заняття з фізкультури [23].

Список використаних джерел

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1859. – Арк.32.
2. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.166. – Оп.3. – Спр.291. – Арк.41.
3. Там само. – Оп.7. – Спр.87. – Арк.59.
4. Там само. – Оп.9. – Спр.1773. – Арк.4.
5. Там само. – Оп.9. – Спр.1748. – Арк.15, 17.
6. Там само. – Оп.9. – Спр.1752. – Арк. 76–77, 103.
7. Там само. – Оп.9. – Спр.1748. – Арк.15.
8. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.7107. – Арк.8.
9. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.9. – Спр.1773. – Арк.15.
10. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.7107. – Арк.24–29.
11. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.9. – Спр.1781. – Арк.3.
12. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.7107. – Арк.24–29.
13. Там само. – Спр.6658. – Арк.25.
14. Там само. – Спр.6659. – Арк.7.
15. Там само. – Спр.6885. – Арк.34–35, 63.
16. Там само. – Спр.6659. – Арк.11.

17. Там само. – Спр.7107. – Арк.11–13.
18. Народна освіта Радянської України // Радянська освіта. – 21 січня 1945. – №3. – С.2.
19. Григор'єв М. Деякі думки про педагогічну освіту // Радянська освіта. – 2 березня 1945. – №9. – С.2.
20. Держархів Київської області. – Ф.П–2348. – Оп.1. – Спр.7. – Арк.35.
21. Там само. – Спр.3. – Арк.24.
22. Держархів м. Києва. – Ф.Р–985. – Оп.1. – Спр.50. – Арк.24.
23. Там само. – Спр.18. – Арк.3.

References

1. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrainy (dali – CDAGO Ukrainy). – F.1. – Op.20. – Spr.1859. – Ark.32.
2. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady i upravlinnja Ukrainy (dali – CDAVO Ukrainy). – F.166. – Op.3. – Spr.291. – Ark.41.
3. Tam samo. – Op.7. – Spr.87. – Ark.59.
4. Tam samo. – Op.9. – Spr.1773. – Ark.4.
5. Tam samo. – Op.9. – Spr.1748. – Ark.15, 17.
6. Tam samo. – Op.9. – Spr.1752. – Ark. 76–77, 103.
7. Tam samo. – Op.9. – Spr.1748. – Ark.15.
8. CDAGO Ukrainy. – F.1. – Op.20. – Spr.7107. – Ark.8.
9. CDAVO Ukrainy. – F.166. – Op.9. – Spr.1773. – Ark.15.
10. CDAGO Ukrainy. – F.1. – Op.20. – Spr.7107. – Ark.24–29.
11. CDAVO Ukrainy. – F.166. – Op.9. – Spr.1781. – Ark.3.
12. CDAGO Ukrainy. – F.1. – Op.20. – Spr.7107. – Ark.24–29.
13. Tam samo. – Spr.6658. – Ark.25.
14. Tam samo. – Spr.6659. – Ark.7.
15. Tam samo. – Spr.6885. – Ark.34–35, 63.
16. Tam samo. – Spr.6659. – Ark.11.
17. Tam samo. – Spr.7107. – Ark.11–13.
18. Narodna osvita Radjans'koi' Ukrainy // Radjans'ka osvita. – 21 sichnja 1945. – №3. – S.2.
19. Grygor'jev M. Dejaki dumky pro pedagogichnu osvitu // Radjans'ka osvita. – 2 bereznja 1945. – №9. – S.2.
20. Derzharihiv Kyi'vs'koi' oblasti. – F.P–2348. – Op.1. – Spr.7. – Ark.35.
21. Tam samo. – Spr.3. – Ark.24.
22. Derzharihiv m. Kyjeva. – F.R–985. – Op.1. – Spr.50. – Ark.24.
23. Tam samo. – Spr.18. – Ark.3.

Lukyanenko O. V., Ph.D. in History, Senior lecturer in Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Ukraine, Poltava), lukyanenko.ov@gmail.com

«Health gild»: physical training and sport in pedagogical university of Ukraine I half of the XX century

The article illustrates the changing attitude of the authorities of Soviet Ukraine to the place of physical culture and sport in the daily life of the country's higher educational institutions. The publication describes the saturation of sports leisure elements of ideological and military training, describes the ideal sports and gymnasium halls of the school. The paper is written within the research work «Regional dimension of the everyday culture of Ukraine of XVIII–XX centuries» of the Department of Cultural Studies of PNP.

Keywords: everyday life, students, sports, physical culture, higher pedagogical school.

* * *

УДК 94(477)«18/19»:438.41

Петрик Н. Р.,
аспірантка, Національний університет
«Львівська політехніка» (Україна, Львів),
petryknr@gmail.com

Музей однієї картини – «Рацлавицька панорама»: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ, ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНЕ ТА КУЛЬТУРНЕ ЗНАЧЕННЯ, ІСТОРИЧНА ДОЛЯ ПОЛОТНА

Подается история создания та историчне тло монументального полотна – Рацлавицька панорама, що було створене у Львові наприкінці XIX ст. та отримало статус музею однієї картини. Особлива увага зосереджена на персоналіях, що стали головними ініціаторами та творцями картини, а також всіх тих, хто зробив свій внесок у реалізації